

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ЯК СИСТЕМА

В. М. Галузяк

orcid.org/0000-0001-7223-3821

У статті розглядаються різні підходи до трактування сутності педагогічної діагностики. Педагогічна діагностика трактується як пізнавально-перетворювальна діяльність педагога, що полягає у вивченні та врахуванні індивідуальних і групових особливостей, станів, властивостей учасників навчально-виховного процесу з метою забезпечення його ефективності. З'ясовано особливості педагогічної діагностики, її відмінності від психодіагностики. Відповідно до принципів системного підходу педагогічна діагностика розглядається як цілісна сукупність структурних (мета, педагогічний діагноз, методи, об'єкти, суб'єкти) і функціональних (завдання, етапи, види, функції, принципи) компонентів, що перебувають у тісному взаємозв'язку і забезпечують реалізацію педагогічних завдань на основі визначення індивідуальних і групових особливостей, станів і властивостей суб'єктів навчально-виховного процесу. Розкрито етапи діагностичного циклу: формулювання педагогічної проблеми; визначення об'єктів і завдань діагностики; визначення критеріїв і показників діагностування; підбір діагностичних методик; збір інформації; аналіз отриманих результатів; формулювання педагогічного діагнозу; визначення педагогічного прогнозу; розробка корекційних заходів. Визначені основні функції педагогічної діагностики (забезпечення зворотного зв'язку, оцінювальна, інформаційна, корекційна, прогностична), її види (попередня, оперативна, контрольна, поточна, підсумкова, дослідницька) і принципи (цілеспрямованість, об'єктивність, адресність, доступність діагностичних методик і процедур, процесуальність, єдність діагностування і виховання, системність і безперервність).

Ключові слова: педагогічна діагностика, системний підхід, структурні і функціональні компоненти педагогічної діагностики, особливості педагогічної діагностики.

PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS AS A SYSTEM

V. Haluziak

In the article the different going is examined near interpretation of essence of pedagogical diagnostics. Specific features of pedagogical diagnostics, its differences from psychodiagnostics are determined. In accordance with principles of approach of the systems pedagogical diagnostics is examined as an integral aggregate of structural (aim, pedagogical diagnosis, methods, objects, subjects of diagnostics) and functional (tasks, kinds, functions, principles) components, that are in close intercommunication and provide the achievement of pedagogical aims on the basis of determination of individual and group features, states and properties of subjects of education.

Key words: pedagogical diagnostics, systems approach, structural and functional components of pedagogical diagnostics, feature of pedagogical diagnostics.

У сучасній педагогіці посилюється увага до проблем педагогічної діагностики, різних аспектів оцінювання досягнень, компетентності суб'єктів навчально-виховної взаємодії, виявлення і врахування їхніх особистісних і групових характеристик з метою вдосконалення освітнього процесу. Тестування як метод педагогічної діагностики широко використовується на всіх рівнях освіти – від дошкільної до післядипломної. Педагогічна діяльність, як і будь-який інший цілеспрямований і керований процес, не може бути ефективною без зворотного зв'язку – отримання суб'єктами діяльності інформації про результативність своїх дій. У навчанні і вихованні такими результатами є зміни в психомоторній, інтелектуальній і емоційній сферах особистості вихованців. Призначення педагогічної діагностики якраз і полягає у забезпеченні об'єктивного зворотного зв'язку в педагогічному процесі, що дає змогу постійно контролювати досягнення поставлених цілей, регулювати діяльність, корегувати використовувані педагогічні методи, прийоми і засоби.

Педагогічні дослідження свідчать, що організація процесів навчання і виховання на діагностичній основі значно підвищує їх ефективність [2; 3; 7; 11; 14; 18]. Актуальність педагогічної діагностики як окремої галузі педагогічного знання зростає у зв'язку із запровадженням у країні зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти, результати якого виступають основою для вироблення освітньої політики, оцінювання діяльності окремих педагогів, закладів освіти і освітніх систем загалом.

Успішність навчально-виховної діяльності значною мірою залежить від діагностичної компетентності вчителя, його обізнаності з основами педагогічної діагностики. Зміст, форми і методи педагогічної діагностики розглядаються в працях багатьох дослідників (В.Аванесов, А. Белкін, Б. Бітінас, Н. Голубєв, Ю. Гільбух, К. Інгенкамп, В. Максимов, Є. Михайличев, Н. Фоменко, Г. Цехмістрова та ін.). Значна увага

приділяється методологічним і операційним аспектам впровадження педагогічної діагностики в навчально-виховний процес. Останнім часом активізувалися пошуки науково обґрунтованих підходів до діагностування вихованості особистості (В. Галузяк [6], Н. Голубєв, Б. Бітінас [8], М.Дербеньова [10], М. Шилова [20], Н. Щуркова [21] та ін.). Хоча дослідники дотримуються різних підходів до визначення критеріїв, показників вихованості школярів, усі вони одноставно визнають важливість вивчення і врахування індивідуальних особливостей вихованців. Це дасть змогу науково обґрунтовано будувати початково-виховний процес, ставити оптимальні завдання навчання і виховання, планувати систему педагогічних дій, своєчасно їх корегувати.

Педагогічна діагностика як складова змісту професійної підготовки майбутніх учителів розглядалася в працях Н. Кузьміної, Т. Купріянич, Н. Мажар, В. Максимова, Г. Судженко та ін. Останнім часом виконано низку дисертаційних досліджень, присвячених питанням формування готовності студентів до діагностики вихованості школярів (М. Єрофєєва), формування у майбутніх учителів умінь педагогічного діагностування (Л. Давидова), підготовки студентів педагогічних ЗВО до професійно-діагностичної діяльності (Г. Андрєєва), навчання майбутніх учителів культури педагогічного діагностування (Т. Маркова), діагностики навчально-виховного процесу і дослідно-експериментальної роботи в школі (В. Максимова) та ін.

Незважаючи на значний інтерес науковців до проблем педагогічної діагностики, ця галузь педагогічної теорії і практики залишається відкритою для подальших пошуків. Існує, зокрема, потреба в уточненні сутності педагогічної діагностики, з'ясуванні її особливостей, систематизації поглядів на її завдання, функції й структуру. Визначення методологічних підходів до педагогічної діагностики на сучасному етапі є одним із важливих напрямів вдосконалення педагогічної діяльності, організації навчально-виховного процесу на діагностичній основі.

Мета нашої статті полягає у визначенні сутності та особливостей педагогічної діагностики як цілісної системи, що складається з структурних (мета, методи, об'єкти, суб'єкти педагогічної діагностики) і функціональних (функції, завдання, види і напрями педагогічної діагностики) компонентів.

Термін «педагогічна діагностика» доволі широко використовується в сучасній педагогіці. Однак до останнього часу відсутнє єдине загальноприйняте трактування його сутності. Вперше він був введений у науку в 1968 р. німецьким ученим К. Інгенкампом, який розумів діагностичну діяльність як «процес, у ході якого (з використанням діагностичного інструментарію або без нього), дотримуючись необхідних наукових критеріїв якості, вчитель спостерігає за учнями та проводить анкетування, опрацьовує дані спостережень й опитувань і повідомляє про отримані результати з метою опису поведінки» [11, с. 8]. Варто зазначити, що в цьому визначенні сфера педагогічної діагностики обмежується поведінкою учнів, вивчення яких може здійснюватися з використанням різних методів (у тому числі спостереження, анкетування), а не лише тестів.

Сучасний фахівець у галузі педагогічної діагностики В. Аванесов також вважає, що педагогічна діагностика має на меті виявлення результатів виховання і навчання учнів, однак акцентує увагу на процедурі вимірюванні як важливому атрибуті діагностування. На його думку, педагогічна діагностика – це «система специфічної діяльності педагогів і педагогічних колективів, покликана виявити певні властивості особистості для оцінювання (вимірювання) результатів виховання, освіти і навчання» [1, с. 122].

С. Овсянникова трактує педагогічну діагностику як «вивчення особистості учня і учнівського колективу з метою забезпечення індивідуального і диференційованого підходу в процесі навчання та виховання для ефективнішої реалізації його основних функцій» [16, с. 9].

І. Гутник визначає педагогічну діагностику як особливий вид діяльності, що виступає початковим етапом прогнозування вчителем професійної діяльності з управління педагогічним процесом, а також завершальним етапом технологічного ланцюжка з вирішення педагогічного завдання [9]. У цьому визначенні акцентується увага на важливій ролі педагогічної діагностики на початковому і завершальному етапах циклу педагогічної діяльності.

Деякі дослідники дотримуються розширеного трактування педагогічної діагностики, вважаючи її об'єктами не лише учнів, але й педагогів та інших суб'єктів педагогічного процесу. Так, наприклад, Т. Шамова розуміє педагогічну діагностику як одночасне оперативне вивчення й оцінку, регулювання і корекцію процесу або явища на рівні особистості дитини, діяльності педагога або керівника освітньої установи [19].

Є. Михайличев вважає, педагогічна діагностика – це сукупність функціонально і структурно взаємопов'язаних елементів (компонентів) процесу педагогічного діагностування, що містить типи, правила, вимоги, етапи і види діагностики, комплекси методик і процедур, а також відповідні діагностичні операції (дії, кроки) діагноста [15, с. 36]. Педагогічна діагностика виступає як процес встановлення і вивчення ознак, що характеризують стан різних елементів педагогічної системи і умов її функціонування.

Це необхідно для прогнозування можливих тенденцій розвитку, відхилень, запобігання небажаним наслідкам і стимулювання позитивних аспектів розвитку особистості, групи, педагогічних процесів. Педагогічна діагностика ставить своєю метою встановлення педагогічного діагнозу і визначення корекційних заходів, виступаючи при цьому як відносно самостійна галузь педагогічного знання.

М. Крулехт і І. Тельнюк педагогічну діагностику розглядають як систему методів, прийомів, спеціально розроблених технологій і методик, тестових завдань, що дозволяють у ході педагогічної експертизи визначати рівень професійної компетентності педагогів, рівень розвитку дитини, а також діагностувати причини недоліків і визначити шляхи поліпшення якості освіти [13].

На думку М. Боритка, педагогічну діагностику можна визначити як діяльність педагога з виявлення актуального стану і тенденцій індивідуально-особистісного розвитку суб'єктів педагогічної взаємодії в умовах педагогічного процесу, спрямовану на управління якістю освітнього процесу [4].

У педагогічній літературі зустрічаються також вузькі підходи до трактування сутності педагогічної діагностики, які обмежують сферу її використання лише навчальним процесом. Так, наприклад, в одному із словників-довідників педагогічна діагностика визначається як «сукупність методів вимірювання й оцінювання кількісних показників успішності навчання, які спрямовані на оптимізацію навчального процесу, диференціацію осіб, які навчаються, удосконалення навчальних програм» [12, с. 22]. Очевидно, що таке трактування є надто вузьким і невіправдано ігнорує важливу роль педагогічної діагностики в оцінюванні та корекції іншої складової педагогічного процесу – виховання у вузькому розумінні цього слова.

З функціонального погляду педагогічна діагностика є складовою педагогічної діяльності, включеною у структуру навчально-виховного процесу. Відповідно, під педагогічною діагностикою слід розуміти пізнавально-перетворювальну діяльність педагога, що полягає у вивченні та врахуванні індивідуальних і групових особливостей, станів, властивостей учасників навчально-виховного процесу з метою забезпечення його ефективності.

Успішність педагогічної діагностики залежить від рівня теоретичної підготовки її суб'єктів, а також умінь доцільно застосовувати діагностичні методи, узагальнювати отримані результати, прогнозувати і проектувати на цій основі педагогічний процес.

Діяльність педагога є багатоплановою, його функції різноманітні і спираються на різні галузі наукового знання. Досягнення високого рівня діагностичної компетентності можливе за умови усвідомлення специфіки різних видів діагностування і його методів. Педагог як міждисциплінарний фахівець користується соціологічними, педагогічними, психологічними методами і методиками діагностування, пристосовуючи їх до власних завдань. При цьому мова йде про діагностування як сферу практичної діяльності, метою якої є використання діагностичних методів і методик з метою прогнозування та коригування розвитку особистості (групи вихованців) як об'єкта і суб'єкта педагогічного процесу.

Педагогічна діагностика здійснюється на всіх етапах навчально-виховного процесу і передбачає отримання й використання з педагогічною метою достовірної інформації про його учасників, умови і результативність. Педагогічній діагностиці на різних рівнях освіти властиві певні особливості, зумовлені низкою чинників: рівнем освіти, специфікою навчального закладу, формою навчання, змістом освіти, особливостями засобів, умов, функцій і завдань педагогічного процесу.

Педагогічна діагностика відрізняється від традиційних процедур перевірки, контролю і оцінювання. Відмінності полягають у змістовій, організаційній і методичній цілісності діагностичної діяльності, комплексності її компонентів, відносній самостійності у рамках педагогічного процесу, значним потенціалом впливу на його результати.

Як специфічна галузь знань і сфера практичної діяльності педагогічна діагностика тісно пов'язана з психологічною діагностикою. Водночас між ними є певні відмінності. Іноді складається не зовсім точне уявлення про призначення педагогічної діагностики, яка нібито виконує функції психодіагностики. Однак хоча у педагогічній діагностиці використовуються окремі методи психологічної діагностики, їх не варто ототожнювати. Насправді педагогічна діагностика не підміняє психодіагностику. Вони відрізняються за цілями, процедурами (інструментарієм), умовами проведення, характером результатів. Якщо завданням психодіагностики є оцінювання й вимірювання індивідуально-психологічних особливостей людини, то педагогічна діагностика спрямована на з'ясування результатів навчання і виховання особистості – рівня вихованості, навченості, підготовленості до діяльності, компетентності, а також на виявлення педагогічних умов досягнення цих результатів.

Основна цільова установка психодіагностики полягає в різнобічному глибокому вивченні психічних особливостей індивіда з метою визначення й вимірювання його психічних властивостей, особистісних якостей, здібностей тощо. Діагностична діяльність педагога спрямована на отримання оперативної інформації про суб'єктів педагогічного процесу за допомогою діагностичних процедур, що не вимагають значних зусиль і витрат часу, відносно простих у використанні, які можуть застосовуватися в ході

різноманітної діяльності. Під час педагогічної діагностики зазвичай не має потреби у використанні складних математичних обчислень, визначенні мір центральної тенденції, меж погрешностей, коефіцієнтів кореляції й інших статистичних характеристик на основі громіздких розрахунків, без яких не обходиться психодіагностика. Педагогові важливо оперативно отримати орієнтовну інформацію, яка дає змогу з'ясувати особистісні характеристики вихованців, оцінити результати навчання і виховання, виявити тенденції розвитку педагогічних явищ за мінімуму витрат зусиль і часу. Для вирішення деяких педагогічних проблем достатньо буває простої бесіди або спостереження. Інформацію, яка викликає сумніви, педагог може перевірити за допомогою інших методів, або ж звернувшись до психолога. У будь-якому випадку діагностика нерозривно пов'язана з практичною діяльністю педагога і є її невід'ємною складовою.

Загалом, можна виокремити декілька особливостей педагогічної діагностики, які характеризують її специфіку:

- педагогічна діагностика є невід'ємною складовою педагогічної діяльності, забезпечує її зворотним зв'язком;
- педагогічна діагностика не є самоціллю, а виконує службову функцію всередині процесів навчання і виховання; якщо в психологічній діагностиці особистість вивчається «сама по собі», то в педагогічній діагностиці тільки в педагогічному процесі;
- педагогічна діагностика здійснюється не заради тільки вивчення об'єкта діагностування, а, передусім задля його перетворення; педагог виступає одночасно і в ролі діагноста і в ролі виконавця його рекомендацій;
- педагогічна діагностика спрямовується на визначення вихідного рівня розвитку вихованців, а також змін, зумовлених процесами навчання і виховання;
- педагогічна діагностика здійснюється в звичних умовах педагогічного процесу і має оперативний характер, її результати негайно реалізуються в педагогічній діяльності;
- педагогічна діагностика, на відміну від психологічної, значно вільніша у виборі методів та способів фіксації результатів і ґрунтується на розумінні поведінки діагностованого, а не на його тестуванні;
- на відміну від психологічної діагностики, яка може мати характер одноразового обстеження, педагогічна діагностика зазвичай розтягнута в часі і складається з великої кількості часткових оцінок;
- у процесі педагогічної діагностики вивчаються передумови, умови і результати педагогічної діяльності з метою її оптимізації;
- результат педагогічної діагностики – не абстрактне вивчення особистості, а необхідна умова продуктивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.

Для забезпечення цілісності й ефективності педагогічної діагностики відповідно до принципів системного підходу її варто розглядати як цілісний комплекс взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів. Структурними компонентами педагогічної діагностики є її мета, педагогічний діагноз, методи, об'єкти і суб'єкти.

Мета педагогічної діагностики полягає у забезпеченні на основі розпізнавання і використання педагогічно значущої інформації умов для всебічного розвитку особистості, реалізації завдань навчання і виховання.

Педагогічний діагноз є висновком про ті прояви й якості особистості вихованця, групи, які можуть бути об'єктом педагогічного впливу, а також про значущі чинники, від яких залежить їхній розвиток. Діагноз містить оцінку як актуального стану об'єктів виховання, так і можливостей та ресурсів їх розвитку (прогноз).

Педагогічний діагноз може бути попереднім, уточнювальним і завершальним:

- попередній діагноз – результат попередньої (симптоматичної) діагностики, що містить найбільш вірогідні припущення про стан об'єкта діагностування;
- уточнювальний діагноз – результат повторного циклу діагностування, що проводиться для встановлення причинно-наслідкових зв'язків і характеристик стану об'єкта діагностування; він враховує не лише встановлені особливості, але й їхні причини;
- завершальний діагноз (діагноз тенденцій) містить розгорнуту характеристику тенденцій розвитку об'єкта діагностування, виступає як підсумковий діагноз, що отримується внаслідок проходження повного діагностичного циклу і містить прогноз щодо позитивного чи негативного варіантів розвитку об'єкта та рекомендовані корекційні заходи.

Під час формулювання діагнозу слід зважати на думку Л. Виготського про те, що серйозною помилкою є спроба підходити до діагнозу як встановлення низки симптомів або фактичних даних. У процесі постановки педагогічного діагнозу слід враховувати не лише наявні симптоми, але й їхні причини. Важливо зазначити, що педагогічний діагноз повинен ставитися педагогом відповідно до його професійної

компетенції. При цьому бажано, щоб формулювання педагогічного діагнозу містило і прогноз – обґрунтоване передбачення шляхів і особливостей подальшого розвитку об'єкта діагностики. Особливе значення має коректне визначення того, кому і в якій формі слід повідомляти стан і прогноз розвитку об'єкта діагностики. Не менш важливо, знайомлячи з діагнозом зацікавлених у ньому осіб, формулювати його зрозумілою для них мовою, використовуючи доступну але водночас науково коректну термінологію.

Методи педагогічної діагностики як способи досягнення мети можна об'єднати в такі групи:

- методи збору діагностичної інформації – спостереження, опитування (усне – бесіда, інтерв'ю; письмове – анкетування), тестування, контент-аналіз, аналіз результатів діяльності; використання цих методів дає змогу розпізнавати діагностовані явища, властивості і характеристики, вимірювати рівень розвитку пізнавальної і емоційно-ціннісної сфер суб'єктів педагогічної взаємодії;
- методи оцінювання діагностичної інформації: методи шкалювання, рейтингового оцінювання, якісного аналізу діагностичної інформації тощо;
- методи представлення і накопичення результатів діагностики; узагальнені дані педагогічної діагностики подаються у вигляді педагогічного діагнозу;
- методи використання результатів діагностики: безпосередня педагогічна дія, опосередкована педагогічна дія, координація і планування педагогічних дій, прогнозування, рекомендації, побажання, вимоги тощо;
- методи оцінювання достовірності результатів: експертний метод, контрольні заходи, спостереження і т. д.

У практиці педагогічної діагностики перераховані методи реалізуються в комплексі і конкретизуються в часткових методиках. Діагностична методика – це методика збору діагностичної інформації, спеціально розроблена або адаптована для вирішення певного типу діагностичних завдань (зазвичай містить опис діагностичних можливостей, обмежень у використанні, процедуру збору і опрацювання інформації, інструкції обстежуваним, бланковий матеріал). Діагностичні методики відповідають трьом основним діагностичним підходам: об'єктивному, суб'єктивному і проєктивному.

Об'єктивний підхід: діагностика здійснюється на основі оцінювання успішності (результативності) і засобів (особливостей) діяльності. У цьому випадку використовуються два види методик: тести інтелекту (тести загальних розумових здібностей, тести досягнень) та особистісні тести.

Суб'єктивний підхід: діагностика здійснюється на основі відомостей, які повідомляє про себе особа, самоопису (самооцінювання) властивостей особистості, способів поведінки в тих чи інших ситуаціях. З цією метою застосовуються методи бесіди, інтерв'ю, а також різноманітні опитувальники (особистісні опитувальники та опитувальники-анкети).

Проєктивний підхід: діагностика здійснюється на основі аналізу особливостей взаємодії суб'єкта із аморфним, малоструктурованим стимульним матеріалом, який через свою невизначеність стає об'єктом проєкції внутрішніх характеристик індивіда. Об'єкта діагностування поміщають у ситуацію, на яку він реагує залежно від значення для нього цієї ситуації, його думок і почуттів. Проєктивний підхід передбачає використання діагностичних методик, які відрізняються за характером стимульного матеріалу:

- методики доповнення, в яких стимульним матеріалом виступає набір незакінчених речень чи незакінчена розповідь, яку потрібно завершити або питання, на які потрібно дати визначену кількість відповідей;
- методики інтерпретації, в яких стимульний матеріал – набір малюнків, фотографій, зображень, за якими суб'єкт повинен скласти розповідь або відповісти на питання;
- методики вивчення продуктів творчості, в яких предметом інтерпретації є малюнок або твір, створений респондентом.

Важливим структурним компонентом педагогічної діагностики є її *об'єкти*: люди, процеси і явища педагогічної дійсності, на пізнання і перетворення яких спрямована діагностична діяльність. Об'єкти педагогічної діагностики можна поділити на дві групи: процесуальні і особистісні.

До об'єктів процесуального плану належать: педагогічний процес у цілому, його складові – навчання, виховання; використовувані форми, методи, види, способи, прийоми навчання і виховання; а також умови перебігу педагогічного процесу.

До об'єктів особистісного плану слід віднести учасників педагогічного процесу: суб'єктів (учнів, студентів, учителів, вихователів, викладачів), навчальні (клас, група) і педагогічні колективи, їх характеристики – педагогічні, соціально-демографічні, соціально-психологічні, психологічні, освітні і професійні, морально-етичні, поведінкові. Варто зазначити, що за всієї складності й багатогранності об'єктів педагогічної діагностики вона повинна мати гуманістичну спрямованість – зорієнтованість у першу чергу на людину з усією складністю її внутрішнього світу. Конкретну особистість суб'єкта педагогічного процесу необхідно розглядати як головну цінність у системі діагностики. Це означає, з

одного боку, що проведення діагностичної діяльності повинно ґрунтуватися на повазі до особистості, увазі до неї, турботі, прагненні пізнати її з дотриманням педагогічного такту й етичних норм. З іншого боку, гуманістична спрямованість діагностики означає, що її проведення повинно сприяти особистісному розвитку і самореалізації людини.

До структури педагогічної діагностики належать також її *суб'єкти*: вчителі, вихователі, викладачі, методисти, фахівці служб психолого-педагогічного супроводу, які вивчають учасників педагогічного процесу з метою врахування їх особливостей під час організації навчання і виховання.

Виокремлені структурні складові педагогічної діагностики, взаємодіючи між собою, утворюють функціональні компоненти діагностичної системи: завдання, етапи, напрями, функції, види і принципи педагогічної діагностики.

Мета педагогічної діагностики конкретизується в завданнях як функціональному компоненті системи педагогічної діагностики. Педагогічна діагностика реалізує пізнавальні і перетворювальні завдання. Пізнавальними завданнями діагностики є: визначення рівня навченості і вихованості суб'єктів педагогічного процесу, оцінювання ефективності освітнього процесу і його компонентів у навчальному закладі та його підрозділах, визначення на основі аналізу й оцінки виявленої інформації (педагогічного діагнозу) доцільних педагогічних дій. Перетворювальними завданнями педагогічної діагностики є: підвищення ефективності процесів навчання і виховання; вдосконалення педагогічного процесу на основі встановленої інформації про його учасників.

Пізнавальні і перетворювальні завдання педагогічної діагностики мають загальний характер і передбачають подальшу конкретизацію в часткових завданнях, які безпосередньо визначають діагностичну діяльність. Можна виокремити декілька груп часткових завдань педагогічної діагностики: виявлення і збір педагогічно значущої інформації, що характеризує педагогічний процес, його компоненти і учасників; опрацювання й аналіз зібраної інформації; використання діагностичної інформації; оцінювання достовірності діагностичної інформації; накопичення і зберігання діагностичної інформації.

Отримана в ході педагогічної діагностики інформація забезпечує основу для проведення корекційно-розвивальної роботи з суб'єктами навчально-виховного процесу, налагодження продуктивної педагогічної взаємодії, вдосконалення педагогічної діяльності. Педагог не просто робить прогноз, він розробляє й реалізовує програму розвитку тих чи інших сторін особистості, її здібностей, характеру, спрямованості.

Педагогічна діагностика передбачає формулювання висновків у вигляді визначення психолого-педагогічної проблеми та шляхів її розв'язання, що стає можливим на основі аналізу об'єктивної інформації, отриманої за допомогою різних методів і методик. Л. Виготський наголошував, що дослідник, зважаючи на виявлені ознаки і симптоми, повинен намагатися визначити тенденції розвитку, які безпосередньо не спостерігаються, але насправді лежать в основі всіх спостережень. Таким чином, завдання педагогічної діагностики полягає не тільки у встановленні, систематизації певних ознак, але й у тому, щоб на основі аналізу отриманих даних проникнути у внутрішню сутність процесів розвитку.

Педагогічна діагностика має розгорнутий в часі характер і у процесуальному плані складається з низки *етапів*:

- 1) формулювання педагогічної проблеми, опис діагностичної ситуації;
- 2) визначення об'єктів і завдань діагностики (у конкретному випадку);
- 3) визначення критеріїв і показників діагностування об'єкта (явища);
- 4) підбір (розробка й адаптація) методик для вирішення завдань діагностики;
- 5) збір інформації за допомогою діагностичних методик;
- 6) аналіз отриманих результатів;
- 7) формулювання педагогічного діагнозу як висновку про стан об'єкта (явища), що діагностується, і причини, які цей стан зумовили;
- 8) визначення педагогічного прогнозу щодо розвитку об'єкта (явища);
- 9) розробка корекційних заходів у формі певного плану педагогічних впливів на об'єкт (явище) для приведення його у бажаний стан (з погляду завдань педагогічного процесу).

Вказані етапи педагогічної діагностики повторюються в одній і тій же послідовності незалежно від предмета діагностування і утворюють повний діагностичний цикл.

Основними *напрямами* педагогічної діагностики є:

- діагностика вихованості – вивчення різноманітних проявів вихованості учнів (студентів) як інтеграційного результату впливу педагогічних і соціальних чинників, а також визначення виховних можливостей суб'єктів і факторів педагогічного процесу;
- діагностика навченості – вивчення навчальних досягнень учнів (студентів) для оперативної оцінки ефективності навчального процесу та його корекції;

- діагностика управлінська (організаційно-методична) – вивчення педагогічного потенціалу навчально-виховного процесу: кваліфікації педагогів, керівників навчальних закладів, методичної підготовленості, оснащеності і особливостей організації педагогічного процесу;

- діагностика соціально-педагогічна – вивчення соціальних умов педагогічного процесу і педагогічного потенціалу соціального середовища для виявлення і корекції можливих відхилень;

- діагностика валеопедагогічна – вивчення змін у стані здоров'я суб'єктів педагогічного процесу.

Варто звернути увагу на існування певних диспропорцій у розробці та застосуванні методів діагностики результатів виховного і навчального процесів. Незважаючи на те, що в багатьох державних документах з питань освіти і підручниках з педагогіки підкреслюється пріоритетність виховних завдань, основна увага педагогів традиційно зосереджується на діагностиці результатів навчального процесу: обсягу і глибини знань учнів (студентів) з різних навчальних предметів. Така ситуація зумовлена насамперед браком засобів для об'єктивної, оперативної і надійної діагностики результатів виховного процесу, спрямованого на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості (потреб, почуттів, ставлень, ціннісних орієнтацій, переконань, якостей характеру тощо). Якщо керівники шкіл, інспектори і педагогіки-практики мають у своєму розпорядженні обґрунтовані, чітко визначені критерії оцінювання навчальної успішності, достатньо об'єктивні методи діагностики знань, умінь і навичок, то у сфері виховання питання про відповідні критерії та діагностичні методики поки що залишається відкритим. У зв'язку з цим результативність виховання здебільшого взагалі не контролюється або ж визначається інтуїтивно. Виховні завдання, як правило, формулюються в дуже загальному вигляді, що зумовлює неоднозначність їх трактування, складність, а то й неможливість об'єктивного визначення міри їх реалізації.

Аналогічна ситуація з діагностикою результатів виховання склалася й у зарубіжній педагогічній науці та практиці. К. Інгенкамп вказує на невідповідність між загальним переконанням у важливості виховних завдань і реальною педагогічною практикою, зорієнтованою перш за все на формування знань і навчальну успішність учнів [11]. «Значення, яке надається виховним цілям у суспільстві, – стверджує К. Інгенкамп, – можна визначити за витратами на діагностичні процедури. І у Німеччині, соціально-емоційна сфера є, без сумніву, пасербицею шкільної адміністративної діагностики. Вчитель навряд чи може почерпнути з інструкцій і навчальних курсів щось таке, що виходить за межі суб'єктивного знання. Методи, розроблені, головним чином, у психології, були лише частково адаптовані для потреб педагогіки і зовсім не застосовувались на практиці. Діагностична практика являє собою зовсім іншу картину, ніж преамбули наших навчальних планів: господарем становища в них однозначно виступає знання» [11, с. 217].

Як бачимо, проблема діагностики результатів виховної діяльності однаково гостро стоїть у різних країнах. Причиною цього є не стільки недостатня увага науковців до розробки критеріїв і методик діагностування вихованості, скільки специфіка і зумовлена нею складність діагностування мотиваційно-ціннісної сфери особистості [6]. На відміну від навчання, спрямованого на розвиток інструментальної сфери (знань, умінь, навичок, здібностей), метою виховання є розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості (почуттів, потреб, переконань, ставлень, ціннісних орієнтацій, якостей характеру). Якщо наявність певних знань чи умінь порівняно легко встановити за допомогою відповідних тестів досягнень, то діагностика мотивів, якостей характеру – справа набагато складніша. Діагностування здібностей, знань і умінь може здійснюватися відкрито, оскільки усвідомлення об'єктами діагностування наявності зовнішнього контролю не впливає значною мірою на об'єктивність його результатів. Виявити рівень вихованості набагато складніше. Справа в тому, що компоненти мотиваційно-ціннісної сфери особистості мають чітко виражений соціально позитивний чи негативний зміст. У зв'язку з цим у ситуації зовнішнього контролю спостерігається тенденція особистості давати соціально схвалювану інформацію про себе, справляти позитивне враження. Це накладає суттєві обмеження на використання під час діагностики вихованості таких традиційних методів, як відкрите спостереження, тестування, анкетування, бесіда та інтерв'ю.

Досягнення намічених результатів у процесі вирішення діагностичних завдань забезпечує реалізацію функцій педагогічної діагностики. Основними *функціями* педагогічної діагностики є:

- забезпечення зворотного зв'язку (не контролюючи своїх дій, педагог не може управляти педагогічним процесом і ефективно впливати на розвиток особистості);

- оцінювальна (оцінювання ефективності педагогічної діяльності ґрунтується на порівнянні досягнутих педагогічних результатів з визначеними критеріями і показниками);

- інформаційна (інформування учасників педагогічного процесу про результати педагогічної діагностики або збереження педагогічної таємниці);

- корекційна (внесення змін, корекція педагогічного процесу);

- прогностична (прогнозування, визначення перспектив розвитку суб'єктів і складових педагогічного процесу).

Важливим функціональним компонентом педагогічної діагностики є її *види*: попередня, оперативна, контрольна, повсякденна (поточна), підсумкова, дослідницька.

- попередня педагогічна діагностика полягає у визначенні вихідного рівня навченості і вихованості, індивідуальних особливостей суб'єктів педагогічної взаємодії;
- оперативна діагностика передбачає оперативне виявлення педагогічно значущих характеристик об'єктів діагностування для швидкого прийняття рішень, визначення виховних заходів, корекції педагогічної діяльності;
- контрольна діагностика полягає у цілеспрямованій перевірці ходу педагогічного процесу, виявленні результативності навчання і виховання; при цьому уточнюються відомі характеристики об'єктів діагностування, визначається їх актуальний стан і динаміка розвитку;
- повсякденна (поточна) діагностика полягає у вирішенні діагностичних завдань у звичних умовах перебігу педагогічного процесу шляхом щоденного виявлення, аналізу й оцінювання педагогічно значущих характеристик об'єктів діагностування і врахування цих характеристик у педагогічному процесі;
- підсумкова педагогічна діагностика проводиться у кінці відносно тривалого періоду навчання і виховання (семестру, навчального року, ступеня навчання) з метою визначення підсумкового рівня навченості і вихованості учнів (студентів);
- дослідницька педагогічна діагностика полягає у поглибленому вивченні стану, організації, результативності педагогічного процесу і його компонентів з дотриманням наукових критеріїв якості.

Основними *принципами* педагогічної діагностики є:

- цілеспрямованість діагностики – необхідність співвіднесення організаційних форм, засобів і методів її реалізації з кінцевою метою;
- об'єктивність діагностики – використання наукового підходу до оцінювання фактів і формулювання висновків, відсутність упередженого ставлення до об'єкта, що діагностується, багатократна перевірка будь-якого факту, висока вимогливість діагноста до себе;
- адресність діагностики – визначається мірою диференціації її форм і змісту залежно від індивідуальних або групових особливостей суб'єктів педагогічного процесу, зумовлених статевими відмінностями, статусом, предметною і соціальною спрямованістю, рівнем освіти тощо;
- доступність діагностичних методик і процедур – вимагає застосування різноманітних форм наочності під час використання діагностичних методик, забезпечення природності умов діагностування і мотивації обстежуваних;
- процесуальність діагностики – вивчення педагогічних явищ і суб'єктів у динаміці їх розвитку; педагогічна діагностика не обмежується тільки фіксацією певних показників і не зводиться до констатувального оцінювання, не розглядає свій об'єкт як щось застигле, а має розгорнутий в часі характер і вивчає педагогічний процес і його суб'єктів у процесі розвитку;
- принцип єдності діагностування і виховання – педагогічна діагностика повинна органічно вписуватися в структуру педагогічного процесу; потрібно максимально використовувати можливості педагогічного процесу з метою вивчення його суб'єктів;
- системність і безперервність – забезпечення багатоаспектного і неодноразового діагностування із застосуванням різноманітних методів, що розкривають різні сторони досліджуваного явища в динаміці.

Таким чином, відповідно до системного підходу, педагогічну діагностику слід розглядати як цілісну сукупність структурних (мета, педагогічний діагноз, методи, об'єкти, суб'єкти діагностики) і функціональних (завдання, етапи, напрями, функції, види, принципи) компонентів, що перебувають у тісному взаємозв'язку і забезпечують реалізацію педагогічних завдань на основі визначення індивідуальних і групових особливостей, станів і властивостей суб'єктів навчально-виховної взаємодії.

Література

1. Аванесов В.С. Композиция тестовых заданий: учебная книга / В.С.Аванесов.– М.: Центр тестирования, 2002.– 240 с.
2. Атестація і самоатестація загальноосвітніх шкіл / М.І. Сметанський, В.М. Галузяк, М.І. Слободянюк, В.І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2002. – 315 с.
3. Битинас Б.П. Педагогическая диагностика: сущность, функции, перспективы / Б.П.Битинас, Л.И.Катаева// Педагогика.– 1993.– №2.– С. 10-15.
4. Борытко Н.М. Диагностическая деятельность педагога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.М. Борытко ; под ред. В.А. Сластенина, И.А. Колесниковой. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 288 с.
5. Галузяк В. М. Діагностичний інструментарій класного керівника / В. М. Галузяк, І.Л. Холковська. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. – 192 с.
6. Галузяк В. М. Моніторинг вихованості особистості / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 32. – Вінниця, 2010. – С. 223-231.

7. Галузьяк В. М. Педагогічна діагностика: Курс лекцій / В. М. Галузьяк, І.Л. Холковська. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – 164 с.
8. Голубев Н.К. Введение в диагностику воспитания / Голубев Н.К., Битинас Б.П. – М.: Педагогика, 1989. – 160 с.
9. Гутник И.Ю. Педагогическая диагностика образованности школьников. (Теория. История. Практика) / И.Ю. Гутник. – СПб.: Изд-во РГПУ им. Герцена, 2000. – 158 с.
10. Дербеньова А.Г. Педагогічна діагностика у класному керівництві / А.Г. Дербеньова. – Харків: Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.
11. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: пер. с нем. / К. Ингенкамп. – М.: Педагогика, 1991. – 241 с.
12. Короткий тестологічний словник-довідник. – К.: Грамота, 2008. – 160 с.
13. Крулехт М.В. Экспертные оценки в образовании / М.В. Крулехт, И.В. Тельнюк. – М.: Академия, 2002. – 112 с.
14. Максимов В.Г. Педагогическая диагностика в школе: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.Г.Максимов. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.
15. Михайлычев Е.А. К понятийному аппарату педагогической диагностики / Е.А. Михайлычев // Педагогическая диагностика. – 2004. – № 2. – С. 33-49.
16. Овсянникова С.К. Педагогическая диагностика и коррекция в воспитательном процессе: Учебно-методическое пособие / С.К. Овсянникова. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гуманит. ун-та, 2011. – 243 с.
17. Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя: монографія / Акімова О.В., Галузьяк В.М. [та ін.] – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – С. 40-80.
18. Цехмістрова Г.С. Управління в освіті та педагогічна діагностика: навчальний посібник для вузів / Г.С. Цехмістрова, Н.А. Фоменко. – Київ: Слово, 2005. – 277 с.
19. Шамова Т.И. Управление образовательными системами / Т.И. Шамова, П.И. Третьяков, Н.П. Капустин. – М.: Владос, 2002. – 320 с.
20. Шилова М. И. Мониторинг процесса воспитания школьников / М.И. Шилова // Педагогика.– 2001.– №5.– С. 40-45.
21. Щуркова Н. Е. Показатели и критерии воспитанности школьников // Педагогика / Под ред. П. И. Пидкасистого. – М., 1996. – С. 369-371.